

מסכת נזיר, פרק רביעי (כ-כג)

הערות ובאורים בפשט

(כ:) 'מי שאמר 'הריני נזיר' ושמע חברו ואמר 'ואני'... הותר הראשון הותרו כולן... 'הריני נזיר ואת' ואמרה 'אמן' – מיפר את שלה ושלך קיים' – אנשים שקיבלו על עצמם דבר מה בנדר או בשבועה או חרם, כל איש ואיש על עצמו, אפילו היה זה במעמד אחד בקיבוץ כולם – אין אומרים שנדרו על דעת שייאסרו כולם ולא מקצתם, ואם הותר אחד מהם יותרו כולם, שאין אומרים כן אלא בדומה למשנתנו שתלה והתפיס כל אחד את נדרו בחבירו. והראיה, שאם לא כן, מדוע באומר 'הריני נזיר ואת' מפר את שלה ושלך קיים, נאמר גם כן ששלך ייבטל כאילו התנה שאינו חפץ להיות נזיר כי אם עמה? אלא ודאי אין אומרים כן. (שו"ת מהר"י מינץ, סו. וכבר הרגיש בכך שיש לכאורה להקשות על ראייה זו, לפי שהעמידו בגמרא ב'את מאי'. ע"ש בדחייתו. וצ"ב).
אולם דברים אלו אומרים רק בסוג נדר שקיומו של אחד אינו תלוי בקיום חבירו, אבל כשתלוין זה בזה, כגון שנים שנדרו לעלות לארץ ישראל יחדיו, אם אחד אינו עולה, בין אם עושה כדין בין אם לאו, והרי קשה לשני ללכת לבדו – פטור הוא לעלות, שלא נדר כי אם ללכת בצוותא עם חבירו, ולא לבדו. וכן כל כיוצא בזה. (שו"ת הרא"ש ת. הובא בשו"ע י"ד רכת, מד ובהגהות הרמ"א רלו, ו. וע' במרומי שדה באור טעמו של ר"ש – כב. – שב'הריני כמותך' שתיקן מותרות).

(כא:) 'לעולם מיגז גיזו, ובדין הוא דליפר לה, והיינו טעמא דלא מצי מיפר, כיון דאמר לה 'ואני' כמאן דאמר קיים ליכי דמי, אי מתשיל אהקמתו מצי מיפר, ואי לא לא' – לכאורה תוספת זו 'אי מתשיל אהקמתו' וכו' נראית כמיותרת (וע' במאירי). אך כוונת הדבר, שלפי ה'סלקא דעתין' אין ב'ואני' משום הקמה, אלא שאינו יכול להפר מפני שבהפרתו נמצא עוקר גם את נדרו שלו, ועובר על 'לא יחל'. לפי אותה סברה, אם יישאל על נזירותו, יוכל להפר נזירות אשתו. אך לפי הדחיה שיש כאן הקמה, לא די שיישאל על נזירותו, אלא צריך שאלה על כך שהקים לה. ואף על פי שהקיום כלול באותו דיבור של הנזירות, ואותו דיבור הרי נעקר, מסתבר שהם שני דברים נפרדים, הקיום על נזירותה, והנזירות שלו, וגם אם נאמר שהדיבור כולו התבטל, נשארת כאן לפחות 'הקמה שבלב' שמועילה. (אור שמח נדרים יג, יב. והכך בדבר, אך דעתו נטתה לצד זה).
(אמנם, כל פירושו אינו אלא לפי הסברה (שכתבו התוס' בריש פרקין, והרא"ש) של'סלקא דעתין' אין כאן הקמה, אך ב'מפרש' מוזכרת סברה נוספת, שלפיה אף בשאלת הגמרא יש הקמה, רק איננה הקמה גמורה אלא לאותה שעה (וכדקסלקא דעתין בנדרים ע. ע"ש), או באופן אחר: אם מיעקר עקר, ההוכחה שחפץ בנדרה ואינו רוצה להפר לה, מפני שאחרת תבטל נזירותו. ולפי"ז אף בהו"א לא די בשאלה על נזירותו, לפי שאינו יכול בהפרתו לעקור למפרע את הקמתו. והפרה חלקית אינה מועילה להצד ש'מיעקר עקר'. אך לאופן השני י"ל שכיון שכל הקמתו מבוססת על כך שרוצה את נזירותו, אם יישאל על הנזירות בטלה ההקמה ממילא. – כן כתב הנצי"ב בחידושו).

ונפקא מינה למסקנא בין הפירושים: מי שנדר ובא חבירו והתפיס באותו נדר, האם יכול מתפיס זה להתיר נדרו של הראשון, שהרי בכך נמצא מתיר את נדרו שלו ('הותר הראשון הותרו כולן'). שלפי הפירוש השני, אין ראייה מה'הוה אמינא' שבגמרא לאסור,

שדוקא כאן, אינו יכול מפני שהקים. וכן לפי פירוש הר"ר אליהו שבתוספות. עיקרי הדברים כתובים ב'משנה למלך' (נזירות ב,ד). אלא שהוסף שבהתרת חכם יחידי, אין יכול להתיר מטעם אחר, שנוגע בדבר, ולא כן בצירוף עוד שנים).

(כב.) 'זאי סלקא דעתך בעל מיגזו גיזו, תייתי נמי עולת העוף'... – העולה מן הסוגיא לפום ריהטא, שלסברת 'מיגזו גיזו', הנודרת נזירות, ונטמאה, והפר לה בעלה, מביאה גם עולת העוף מלבד חטאת העוף. (ונחלקו המפרש והתוספות אם מביאה גם כבש אשם). וכן פסק הרמב"ם (נזירות ט,א). ואף על פי שניזירותה בטלה, אין צריך שתהא נזירה בעת הבאת קרבן טומאה, לפי שכבר התחייבה על שטימאה נזירותה, ועל כך צריכה כפרה. אך זה שייך בקרבן טומאה, כאמור, אבל נזירה טהורה שהפר לה בעלה, גם אם הפר לאחר השלמת הנזירות – אינה מביאה קרבנות. לפי שהקרבן הרי הוא חלק משאר דיני הנזיר, (וכן כל איסורי הנזיר עדיין עליו עד שיביא קרבנות, גם שעבר זמן הנזירות שקבל) וכל שהנזירות הופרה – הכל מופר. (חזון איש קלו לוף פ סק"ב; אחיעזר ח"ב כא. וע"ש שיישבו סתירת הסוגיא, כאן ובגדרים פג).

אמנם הרא"ש כתב, לאור המשך הסוגיא, שאף למאן דאמר 'מיגזו גיזו' ניתן לומר שאינה מביאה קרבנות טומאה (מלבד חטאת, וכר"א הקפר), דכתיב 'והזיר... והביא' – אימתי מביא קרבנותיו, כשצריך להזיר מחדש. וזו שהופרה נזירותה – פטורה. ולשיטתו אפשר שאף קרבנות טומאה הינם חלק מסדר הנזירות, בניזיר-טמא. (וע' בחידושי הגרי"ז ובברכת ראש).

(כב:) 'מר זוטרא בריה דרב מרי אמר: היינו דרמי בר חמא'... – התוס' הביאו ש'יש מפרשים' שמר זוטרא דחה את ההוכחה מן הברייתא האחרונה שבעל 'מיגזו גיזו', לפי שאף אם 'מיעקר עקר', חברתה שהתפיסה בה אסורה גם לאחר הפרת הראשונה, לפי שאדם המתפיס – 'בעיקרא מתפיס', היינו, שכוונתה להיות כמותה כפי המצב הראשון. והקשו התוספות כמה קושיות על פירוש זה: ראשית, אין הנידון דומה כלל לבעית רמי בר חמא, שהרי שם הוריקה אינה מתרת אלא מכאן ולהבא, וכאן, אם מיעקר עקר, הרי נעקר הנדר למפרע? ועוד, מאי שנא מהתרת חכם, שבהתרת הראשון הותרו כולם, ואין אומרים שההתפסה מתייחסת למצב הקדום, טרם התיר החכם? ונראה שאותם 'יש מפרשים' פרשו את ספק הגמרא 'מיגזו' או 'מיעקר' באופן אחר; זה פשוט לגמרא שאין הבעל עושה את הנדר כאילו לא היה מעולם, כמו שהחכם עושה. וזו הסיבה שבעל שאמר בלשון חכם, או להפך – לא אמר כלום. שודאי אין משמעות של 'הפרה' אלא ביטול שמכאן ולהבא. אלא הספק הוא אם אותה הפרה מפירה רק מאותה שעה שנעשתה, או שהיא חלה למפרע מיד לאחר שנדרה, וגזירת הכתוב שיש כח לבעל לבטל את הנדר ולעקרו למפרע מיד לאחר חלותו (כדוגמת אותו צד בגמרא בגדרים (ע) על הפרה שקודם הנדר, שחל ובטל מיד).

ולפי זה מובן הדמיון למתפיס בבשר שלמים לאחר זריקה, שאף כאן, אין הנדר נעקר למפרע מכל וכל, אלא חל רגע אחד בעבר. ומובן השוני בין זה להתרת חכם. (בית הלוי מה. ובוה יישב כמה קושיות נוספות. וכיוצא בזה יש בחידושי הגרי"ז מבריסק – נזיר, מהדורה ד. ובוה פירש את דין הבאת חטאת העוף לאחר הפרה).

(כג.) 'למה נקוד על וי"ו "ובקומה" של בכירה? לומר שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע, ומאי הוה ליה למיעבד, מאי דהוה הוה? נפקא מינה דלפניא אחרינא לא איבעי למישתי חמרא' – תימה, הלא פשט הכתוב נראה כסותר לדרש, והרי אין מקרא יוצא מידי פשוטו? ואולי הכוונה שהיתה לו ידיעה מעורפלת, ידע ולא ידע. עוד יש לפרש: שתי משמעויות ל'קימה' – פעולת הקימה, או מצב של קימה, היינו, העמידה שלאחר הפעולה. (ע' כס"מ הל' ק"ש

ספ"א דמדאורייתא זמן ק"ש כל היום ד'ובקומך' היינו כל זמן שבני אדם במצב קימה, דומיא ד'בשכבך' – הזמן ששכובים. ואכ"מ. והניקוד על המלה בא למעט ממשמעותה המלאה, שלא ידע בעת הקימה, אמנם ידע אחר כך, כשהיתה כבר במצב של 'קימה'. והיה לו להזהר ללילה הבא. ומדויק הניקוד על ה'וא' דוקא, שכאילו היה כתיב ללא ו' – 'לא ידע בעת ש'קימה', היינו בפעולת הקימה דוקא, ולא במצב של קימה. (וע' בעל הטורים שם, שכתב שלא ידע בקומה, ועכצ"ל שפירש כנ"ל, שלא יסתור לגמרא).

עזר מציון

ציונים, מראי מקום וראשי פרקים – לתוספת עיון)

(כ:) 'והוא שהתפיסו כולן בתוך כדי דיבור' – דוקא באומר 'אני', אבל 'אני כמותך' הוא דיבור שלם, ואינו 'יד' הדורשת השלמה, ומועיל אף לאחר כדי דיבור. (משנה למלך נדרים ג,ג, והוכיח כן

מהתו"ט; אור שמח שם. וע"ע באחיעזר ח"ג עט,ה).

אך כל זה לענין נזירות, ואולם לענין נדר, כתב הרמב"ם (הל' נדרים ג,ג) שגם ב'אני כמותך' צריך שיהא בתוך כדי דיבור. והחילוק, שבנדרים לא חל שום איסור וקדושה על האדם, ולכן אין אמירת 'אני כמותך' דיבור שלם, וצריכים את סמיכותו לנדר הראשון כדי לפרשו, אבל בנזירות מתפס הוא את גופו בקדושת נזירות (וכאומר 'ראשי נזירה' 'כבדי נזירה', שמיחל נזירות על אבר שהנשמה תלויה בו, כדלהלן) – ולכן יש ב'אני כמותך' משמעות גמורה של נזירות. (אור שמח שם).

וע"ע בענין התפסה בנזירות: שו"ת מהריב"ל ח"א מב; שו"ת מהרי"ט ח"א נג נד; שבט הלוי ח"ו קמג,ו.

(כא:) 'חטאות המתות' – בחטאת העוף – רש"י כאן כתב שהלכה זו של 'חמש חטאות המתות'

אינה אלא בחטאת בהמה ולא בחטאת העוף (ולהלן ריש דף כג משמע שחוכך בדבר). וכן היא שיטת הר"ר יחיאל ב"ר יוסף – מובא בשטמ"ק במנחות ד: ושיטת הר"י מאורליינש – מובא בפ' הרא"ש – קינים ב. וכבר הקשו מדברי רש"י עצמו לעיל בדף יב, וכן הקשו על כך מכמה מקומות. ויש שהביאו סיעתא לשיטה זו מן התוספתא בתמורה (א) שמונה בין הדברים שיש בבהמה ואין בעוף, שיש בה חטאת מתה, משא"כ בעוף. ויש ראשונים שחילקו בין חטאת עוף של מחוסרי כפרה לזו של מטמא מקדש וקדשיו. ויש שתלו בזה מחלוקת התנאים. והאריך בזה ב'שער המלך' הל' פסולי המוקדשין פ"ד. וע"ע: מקדש דוד קדשים יט,ה; פרי יצחק ח"ב לד; קרן אורה וגליוני הש"ס כאן.

(כג.) 'אבל שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן דאיבע איסורא, לא סגי ליה

בכפרה וסליחה – קא משמע לן' – מרש"י כאן מבואר שאשם תלוי בא גם על מצב שהאדם יודע שלפניו מונחים חלב ושומן, ואכל אחד מהם בידיעה זו, ואפילו שפושע הוא ולא שוגג. וכן נראה לכאורה גם מפשטות דברי הסוגיא כאן. וכן כתב בפשיטות בשו"ת חתם סופר (ח"מ כט), שאשם תלוי בא גם על מזיד. אמנם ברש"י במסכת כריתות (יז: יח סע"א) מבואר שאינו בא אלא בשוגג, וכן מבואר שם בתוס' (יז סע"א), שאם יודע שיש לפניו ספק, אינו 'שב מידיעתו' ופטור מקרבן. וכן נראה שנקט בפשיטות ה'מגן אברהם' (א סק"א). והובאו ב' השיטות בשיטה מקובצת (כתובות כב). יש מי שכתב שאף לאותן שיטות המחייבות, אין מדובר במזיד גמור, שמרשיע לעבור ולא אכפת לו כלל, אלא מדובר על זה שתלה שיאכל את ההתר, אם משום סימן כלשהו או מסיבה אחרת, ולא חש להכנס לספק. (אך לא בשאומר גם עתה 'ברי לי' שזה שומן, כי אז פטור מאשם). – ע' בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ב לו שהביא כן בשם הרא"א מייזעס, ופלפל בדבריו.

ככתבם וכלשונם'

(כג.) 'זה שאכלו לשום מצוה – 'צדיקים ילכו במ' וזה שאכלו לשום אכילה גסה – 'פושעים יכשלו במ'. – דהנה עיינו הרואות בכל דבר ודבר שבני אדם עושים, אם הוא חפץ לעשות, עושה במתינות ואינו נכשל, לא כן אם ממאס בדברים רק שמוכרח לעשות, לזה יארע כמה מכשולות... וזה לדעתי גם במקיימי המצוות; אם אדם רוצה לקיים המצוה ושמח בקיומה, זה לא יארע לו שום פגע רע, ואף אם יאכל דבר שיוכל להיות מזיק לו, עם כל זאת 'שומר מצוה לא ידע דבר רע' יען מה שאוכלו בשמחה ונחת. לא כן מי שאין רצונו לקיים המצוה, רק שמוכרח לקיים מפני הבושה, זה יכשל בה ויאכלהו אכילה גסה...

וזה לדעתי מה שסדר בעל הגדה: 'רשע מהו אומר? מה העב' ודה הזאת לכם' – והיינו, שהרשע מחשיב כל ענין עשיית הפסח לעבודה (כמ"ש ה'חק יעקב סימן תעג בשם הירושלמי), והיינו שזהו בעיניו לעבודה גדולה, והיינו משום שנפשו בחלה בו. וזה שאמר 'אילו היה שם לא היה נגאל' – שהרי הקדוש ברוך הוא לא חפץ בזה שיהיו מוכרחים לעבדו, ואם צדקת מה תתן לו'. (דברי שאול – חידושי אגדות לגר"ש נתנון ז"ל)

זשלא לשמה, הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא: כי רבנו תם אומר, שני עניני 'שלא לשמה' יש (שבאחד אמרו לעולם יעסוק אדם בתו"מ שלא לשמה' וכו' ובאחר אמרו 'נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו), חד אסיר (כעל מנת לקנטר וכדומה) וחד שרי. ואני הדיוט ופעוט אומר דכל שלא לשמה חד הוא, וכולם עבירה. אז (כנצ"ל 'אך') אותה עבירה הותרה, שסופה לבוא לידי מצוה, כמו מציל אשה בנהר ומפקח גל בשבת. וכן משמע בנויר, שמדמה אותה למעשה דיצל. אבל מי שמקשה ערפו לעולם לא יעשה מצוה – נוח לו שלא נברא'. (שו"ת מהר"ח אור זרוע סו"ס קסג. 'ודבר ד' בפיו אמת' – קונטרס 'תקנת השבים' לר"צ הכהן, עמ' 81, ע"ש שהרחיב הענין).

'ורות באה להתגיר מצד האהבה והחשק שהיה לה לאומה הישראלית ולא לקי ישראל... וכן ביאתה לבעוז מצד תוקף החשק להעמיד גואל לנפש אישה בפרט, כידוע בסוד היבום דעל כן נקרא 'גואל', ולנפשות כל ישראל בכלל, על ידי הגואל שיצא מזרעם, שזה היה השורש דדוד שנמצא בסודם (כמ"ש על 'מצאתי דוד עבדי- היכן מצאתיו, בסודם. ב"ר ג), בחשק שהיה בבנות לוט להעמיד תולדות לקיום העולם כולו, ודאגו על השחתת העולם ורצו בקיומו ותיקונו. ורק לזה היתה כוונתם, כמו שאמרו (נויר כג.) הם שכיונו לדבר מצוה "צדיקים ילכו במ". ועל כן נקבותיהם מותרות מיד (וכ"כ בעל הטורים – תצא; וכן במש"ח – וירא). וזהו השורש דדוד המלך עליו השלום, שהקים עולה של תשובה, לתקן העולם שלא יחרב, ושורש משיח שיתקן לגמרי, וזה כל עסקם. וגם רות כל כוונתה על זה. וזה בא מצד תוקף האהבה לבריות ולשמים'. (קונטרס 'קדושת השבת' לר"צ הכהן זצ"ל, מאמר ה (עמ' 30)

מוסר ומידות

(כג) 'הן שנתכוונו לשם מצוה "צדיקים ילכו במ"...'. 'לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשכר לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה...' – הנה החשיבו חז"ל את הדבר הזה לדבר מצוה, ואף על פי כן אמרו במדרש 'זרוק מטה באויר – אעיקרו נופל... מי שפתח בזנות תחילה, השלים לבסוף. אמותיהן התחילו בזנות "ותאמר הבכירה" וכו' (תנחומא – בלק יז). הרי שאף דבר כזה שנעשה לשם שמים, ולמצוה גדולה ייחשב, נוצר ממנו רושם של נטיה לזנות, שבא לידי ביטוי בדורות מאוחרים לזנות של עבירה ממש.

וכדרך שכתב ה'אור החיים' הקדוש (דברים יג) על הנאמר בעיר הנדחת 'ונתן לך רחמים ורחמך' שאף כי יש בהריגתם מצוה, המעשה מוליד אכזריות בנפש האדם, שלכן צריכים לברכה מיוחדת 'ונתן לך רחמים'. (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, לח תשל"ב. וכעין זה כתב ב'בני יששכר' (מאמרי סיון ה, כו) שעבירה לשמה עלולה לגרור אחריה עבירה שלא לשמה, ולהפך במצוה, אף כי שלא לשמה היא, גוררת מצוה לשמה. והבאור כנ"ל, שבמצוה, אפילו אם יש בה שימוש בתכונה מזיקה, יש בה זכות והגנה, כבעיר הנדחת, אך בעבירה, אפילו לשמה, עלולה לגרום לעבירה גמורה).
